УДК 343.1:343.25:343.8:341.492:348:348.581:348.583:347.97/99:930.1(091):94(4)
DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.1.12

ПОРІВНЯЛЬНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ МОДЕЛІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ТА РАННЬО-МОДЕРНОЇ ПРАКТИКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: НА ПРИКЛАДІ ВБИВСТВ

Санжарова Г.Ф.,
старший викладач кафедри романської філології
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
ORCID: 0000-0002-0557-9192

Мацелик М.О.,
кандидат юридичних наук, доцент
Ірпінського фахового коледжу економіки та права
ORCID: 0000-0002-5281-4562

Санжаров В.А.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права ННІ права
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-4075-8572

Санжарова Г.Ф., Мацелик М.О., Санжаров В.А. Порівняльні інтерпретаційні моделі середньовічної та ранньо-модерної практики кримінальної злочинності: на прикладі вбивств.

Стаття присвячена дослідженню сучасних методів формування порівняльних просторових моделей насильства та вбивств на матеріалі Середніх віків та Нового часу, з'ясування труднощів та перспектив застосування кримінологічної моделі місця скоєння злочину до історичних контекстів. Проаналізовано різні методологічні підходи, що застосовуються вченими при аналізі джерел достатистичної епохи щодо інтерпретації тенденцій рівня вбивств. Відзначено, що дослідження, зосереджені на кількісній парадигмі, зробили вбивство надійним показником для вимірювання міжособистісного насильства та злочинності, яка характеризує історичну еволюцію злочинності. З'ясовано, що Англія була відправною точкою для тривалих і насичених дебатів щодо розвитку рівня вбивств у Європі та всьому Західному світі з часів пізнього Середньовіччя. Автори вважають, що сучасні кримінологічні теорії вивчення соціально-часово-просторові моделі насильства (кримінологія місця, екологічна кримінологія, теорія рутинної діяльності, теорія соціальної дезорганізації, теорія ситуаційної дії) можуть бути використані з певними застереженнями для порівняльного аналізу злочинності попередніх епох. Відзначено, що просторовий аналіз вбивчої злочинності переважно на англійському серійному матеріалі (розслідуваннях коронерів) виявив, що: 1) основний обсяг убивств у середньовічних містах визначався переважно конфліктами між чоловіками; 2) вбивства були спричинені сутичками, образами або груповою напруженістю та часто відбувалися у громадському просторі; 3) вбивства відповідали ритмам повсякденного життя та найчастіше траплялися вечорами та у вихідні. Зроблено висновок, що 1) злочинні простори були місцями напружень, що стимулювали кримінальні можливості та створювали «вбивчий» ситуаційний контекст (конфлікти між містянами або глибоко вкорінені цикли помсти); 2) на відміну від сьогодення відсутня просторова концентрації вбивств в неблагополучних районах; 3) у багатьох аспектах соціально-часово-просторові моделі середньовічних убивств повторюють моделі, що також зустрічаються в сучасних містах; 4) теза про загальне, довгострокове зниження рівня смертельного насильства з кінця середньовіччя потребує подальшого вивчення.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне судочинство, злочинність, насильство, вбивство, смертний вирок, Середні віки.

Sanzharova G.F., Macelyk M.O., Sanzharov V.A. Comparative interpretative models of medieval and early modern criminality: using the example of murders.

The article is devoted to the study of modern methods for forming comparative spatial models of violence and murders based on the material of the Middle Ages and Modern Times, and to clarifying the

difficulties and prospects of applying the criminological model of the crime scene to historical contexts. The different methodological approaches used by scientists in analyzing sources from the statistical era to interpret trends in the murder rate are analyzed. It is noted that research focused on the quantitative paradigm has made homicide a reliable indicator for measuring interpersonal violence and crime, which characterizes the historical evolution of crime. It is found that England was the starting point for a long and rich debate on the development of the murder rate in Europe and the entire Western world since the late Middle Ages. The authors believe that modern criminological theories studying socio-temporal-spatial models of violence (criminology of place, ecological criminology, routine activity theory, social disorganization theory, situational action theory) can be used with certain reservations for a comparative analysis of crime in previous eras. It is noted that spatial analysis of murderous crime, mainly based on English serial material (coroners' inquests), revealed that 1) the bulk of murders in medieval cities were determined mainly by conflicts between men, 2) murders were caused by fights, insults or group tensions, often occurred in public space; 3) murders corresponded to the rhythms of everyday life and most often occurred in the evenings and on weekends. It is concluded that 1) criminal spaces were places of tension that stimulated criminal opportunities and created a "murderous" situational context (conflicts between townspeople or deep-rooted cycles of revenge); 2) unlike today, there is no spatial concentration of murders in disadvantaged areas; 3) in many respects, the socio-temporal-spatial patterns of medieval murders repeat patterns that are also found in modern cities; 4) the thesis of a general, long-term decline in the level of deadly violence since the end of the Middle Ages requires further study.

Key words: criminal law, medieval criminal judiciary, criminality, violence, homicide, death penalty, Middle Ages.

Постановка проблеми. Насильство в його численних формах є ендемічною рисою людських суспільств [1, с. 1]. Глобальний рівень вбивств у 2025 році тримається на позначці близько 500 тисяч випадків щорічно. Згідно з даними ООН, кожні 10 хвилин у світі відбувається феміцид, а загальна кількість гендерно-обумовлених вбивств сягає близько 50 тисяч випадків щорічно. Багато людей страждає від наслідків нелетального міжособистісного та колективного насильства. Рівень насильства досить суттєво відрізняється між державами, різними регіонами та різними районами. Переважна частина вбивств у сучасних суспільствах з низьким рівнем насильницької поведінки – побутові вбивства, жертвами сімейних чвар стають здебільшого жінки. У сучасних суспільствах з високим рівнем вбивств осередки насильства частіше розташовані поблизу неблагополучних районів, оскільки вони створюють умови для насильницької соціалізації, банд та незаконних ринків, значна частка вбивств скоюється організованими злочинними групами проти чоловіків в громадських місцях [2, с. 220–222]. Дослідники дедалі більше звертають увагу на соціально-культурні виміри злочинності. Існують значні труднощі із застосуванням кримінологічної моделі місця скоєння злочину до історичних контекстів. Створення моделі/моделей насильства в минулому має підтвердити або спростувати припущення про універсальність закону довгострокового спаду насильства і вбивчої злочинності.

Метою цієї статті є дослідження сучасних методів формування порівняльних просторових моделей насильства та вбивств на матеріалі Середніх віків та Нового часу, з'ясування труднощів та перспектив застосування кримінологічної моделі місця скоєння злочину до історичних контекстів.

Стан опрацювання проблематики. Кримінологія, як міждисциплінарна галузь, намагається віднайти цілісні підходи до запобігання злочинності через розуміння її причинно-наслідкових зв'язків. Останні досягнення у філософії науки та когнітивній нейронауці надають нові інструменти для перевірки та уточнення давніх припущень щодо людської поведінки. Біосоціологія, еволюційна психологія, поведінкова екологія та коеволюція генів і культур вивчають роль еволюціонованих біологічних факторів (генетичних, нейронних, гормональних тощо) у різних вимірах соціальної поведінки та займаються біосоціальними механізмами соціальних явищ і процесів як на мікро-, так і на макрорівнях. Біосоціальна кримінологія, більш конкретно, шукає біологічні пояснення злочинності. Еволюційна кримінологія – це вивчення механізмів, пов'язаних зі злочинністю, які природно відібралися протягом еволюційної історії людства. Множинність конкуруючих теорій, корелятів та гіпотез «здалеку виглядає як поле битви маси ворогуючих та суперечливих ідей щодо причин злочинності». Багато непорозумінь пов'язані із застарілими та спростованими теоріями. Так свого часу Чезаре Ломброзо припустив, що менш розумово розвинені люди більше схильні до злочинності та їх можна ідентифікувати за певними зовнішніми ознаками, або «стигмами». Відмова від надмірно спрощених моделей появи злочинності має наслідки. Сьогодні важко знайти біосоціального кримінолога, який би вважав роботу Ч. Ломброзо корисною для пояснення будь-якого злочину. Сучасна еволюційна кримінологія визнає можливість впливу на поведінку біологічних рис, проте

категоризація цієї поведінки як злочинної залежить від суспільних правових та культурних норм [3, с. 8–11]. Вивчення того, як насильство формувалося фізичним та соціальним середовищем, чи існували центри концентрації злочинності в часі та просторі («гарячі точки злочинності»), чи є фундаментальні відмінності між факторами, що визначають концентрацію насильницьких злочинів у сучасних суспільствах, з характеристиками ключових осередків вбивств у суспільствах Середніх віків і Нового часу. Сучасні кримінологічні теорії прагнуть пояснити, чому злочини відбуваються в певних місцях і в певний час і чому такі «гарячі точки» злочинності, як правило, зберігаються з часом. Вивчення механізмів, які формують просторові моделі насильства привело до появи нових напрямків досліджень та нових наукових дисциплін – кримінології місця, екологічної кримінології, теорії рутинної діяльності, теорії соціальної дезорганізації, теорії ситуаційної дії [4, с. 383]. Аналізу соціально-часово-просторові моделі середньовічних убивств присвячені роботи Клод Говар [5], Іньякі Базана Діаса [6], Фелікса Сегура Урра [7; 8], Колін Роуз [9], Мануеля Айснера, Стефані Емми Браун, Нори Айснер, Рут Шмід Айснер [4; 10] та інших. Частина дослідників вважає довгостроковий спад насильства і вбивчої злочинності доведеним – Майкл Тонрі [11], Мануель Айснер [12; 13]. Г. Шверхофф, Б. Зеебрёкер, А. Кэстнер, В. Фойгт [14; 15], І. Базан Діас [6, с. 22–24], В. Санжаров, М. Мацелик [16; 17; 18] та інші вважають такий висновок передчасним та недостатньо обгрунтованим.

Виклад основного матеріалу. Вбивство довгий час було практично єдиним орієнтиром для представлення та вимірювання насильства та еволюції злочинності. Вбивство, це злочин, який важко приховати, і тому він буде зафіксований в офіційній судовій документації. Дослідження, зосереджені на кількісній парадигмі, зробили вбивство надійним показником для вимірювання міжособистісного насильства та злочинності, яка характеризує історичну еволюцію злочинності. В 60-ті роки 20 століття на основі статистичного аналізу серійних джерел кримінального судочинства було запропоновано модель еволюції злочинності, згідно якої Середні віки були часом найбільшого підйому насильницької злочинності, в пізньому Середньовіччі розпочалося поступове зниження рівня кривавих злочинів, воно триватиме багато віків і досягне свого історичного мінімуму на початку сучасної епохи [19, с. 660–678; 7, с. 598–600; 6, с. 13–18]. Не зустрівши серйозної критики теза про довгострокове зниження рівня вбивств протягом історії Західної Європи внаслідок розвитку «цивілізації» (за Норбертом Еліасом) отримала широке визнання та затвердилася в якості аксіоми [7, с. 600–604; 20, с. 87–105; 21, с. 292–310]. Цю ідею підтримав один з найвпливовіших американських кримінологів сучасності Майкл Тонрі. Разом з Ллойдом Оліном та Девідом Фаррінгтоном він ініціював програму порівняльних досліджень з питань розвитку кримінальної поведінки людини в США. Порівняльний аналіз тенденцій злочинності підтвердив висновок про поступове зниження рівня злочинності у всіх західних суспільствах [11, с. 1–63]. Цю точку зору поділяє і відстоює директор Інституту кримінології Кембріджського університету у Великій Британії Мануель Айснер [12, с. 83–142; 13, с. 65–134]. Він керує проектом з порівняльного дослідження вбивств у пізньосередньовічному Лондоні, Йорку та Оксфорді «Середньовічна карта вбивств» [10; 4]. Соціальний та просторовий контекст минулого насильства має стати основою для подальших міждисциплінарних досліджень. Просторова деталізація, доступна для геокодування включала наступні змінні згадані в тексті: 1) час скоєння злочину (рік, місяць, день тижня, час); 2) винуватця/-ців (кількість чоловіків та жінок, ім'я, рід занять, стосунки між винуватцями); 3) жертву/жертв (кількість чоловіків та жінок, ім'я, рід занять, стосунки між жертвою та винуватцем); 4) місцезнаходження (район, приход, деталі місцезнаходження, очевидці); 5) спосіб дій та травми (тип зброї, тип травм, час від нападу до смерті); 6) мотивуючі тригери (алкоголь, образа, помста, самооборона); 7) інформація про події після злочину (підозрюваний помирає, тікає, шукає притулку, вигнання, заарештований, отримав королівське помилування; вартість конфіскованого майна) [4, с. 389, табл. 2].

Англійський матеріал для вивчення довгострокових тенденцій еволюції насильницьких злочинів виділяється порівняно з іншими частинами Європи: 1) система кримінального правосуддя королівства була надзвичайно послідовною з пізнього середньовіччя до дев'ятнадцятого століття; 2) англійські графства були дуже стійкими адміністративними одиницями з чітко визначеними територіями (як міськими, так і сільськими). Основними джерелами для середньовічної англійської карти вбивств є списки коронерів. Коронери були місцевими чиновниками, що представляли інтереси корони, і в першу чергу відповідали за проведення розслідувань насильницьких або підозрілих смертей. Вони забезпечували захист королівських фінансових інтересів і можливість надання відповідної інформації судам для пред'явлення обвинувального акту та судового розгляду. Розслідування розпочиналося після виявлення тіла жертви злочину або після того, як поранена особа померла від отриманих ран. Людина, яка знайшла тіло, мала подбати, щоб новина дійшла до коронера та шерифа. Після прибуття на місце події коронер скликав присяжних, якими зазвичай були чоловіки з чотирьох сусідніх місцевостей або приходів [14, с. 36–38].

Розслідування проводилися за стандартизованою структурою з викладом ключових фактів на основі свідчень присяжних (характер ран, визначений оглядом тіла; вердикт присяжних щодо причини смерті; використана зброя; деталі події, включаючи час, місце та покази свідків; подальші дії: арешт, притулок або втеча; вжиті заходи, включаючи конфіскацію майна або видачу ордерів на арешт). Обсяг деталей варіювався залежно від юрисдикції, окремих справ та з плином часу. Деякі записи містять розгорнуті описи подій та судових процесів, а інші містять лише найнеобхідніше, таке як імена причетних, використана зброя, вердикт присяжних та парафії, з яких були відібрані присяжні [22, с. 162–163].

Для Лондонського Сіті збереглося дев'ять повних списків коронера з першої половини XIV століття. За дев'ять років списки задокументували 155 вбивств, з яких 147 випадків сталися в межах міста. Для Йорка списки коронерів охоплюють сорокарічний період з 1345 по 1385 роки. Загалом для Йорка було зареєстровано 130 справ про вбивства, що охоплювали як події в межах міських стін, так і одразу за воротами. Для Оксфорда збережені розслідування за 21 рік між 1296 та 1348 роками; шість послідовних судових років з 1342/3 по 1347/8 роки є повними, із загальною кількістю вбивств – 45 [4, с.386–388]. Найбільшим викликом для історії насильства в Англії є майже повна відсутність джерел між приблизно 1350 і 1559 роками.

Обсяг та деталізація записів суттєво різняться залежно від міста: найбільш детальні записи залишили коронери Лондона, найменш інформативні – Йорка. Оцінки рівня вбивств в порівнянні чисельності населення з кількістю справ про вбивства свідчать: рівень вбивств у Лондоні та Йорку, ймовірно, становив близько 20–30 на 100 000 населення, в Оксфорді – 90–110. Поточні регіональні показники вбивств в Англії та Уельсі коливаються від 0,6 до 1,6 на 100 000.

Характеристики жертви та правопорушника. Понад 90% жертв були чоловіками в усіх трьох містах, але спостерігалася тенденція до дещо вищої частки жінок-жертв у Лондоні порівняно з Йорком чи Оксфордом. Переважна більшість випадків вбивств стосувалися насильства між чоловіками, що відповідає сучасним показникам суспільств з високим рівнем вбивств. Оксфорд продемонстрував найвищий відсоток групових убивств (47%), далі йдуть Лондон (31%) та Йорк (21%). Найбільшими професійними групами серед вбивць були ремісники, лише в Оксфорді 75% усіх зареєстрованих порушників та жертв були «кліриками», тобто, вірогідно студентами. В усіх трьох містах частка осіб, класифікованих як такі, що належать до маргінальних груп (жебраки, бродяги, повії або злочинці) або слуги, була відносно невеликою, але вищою в Лондоні та Йорку, ніж в Оксфорді [4, с.391, табл.3]. Найпоширенішою зброєю були короткі універсальні ножі (наприклад, твітель), кинджали (наприклад, анелас, базлард) та мечі [4, с. 392, табл. 4]. Вбивства були рідкістю вранці, опівдні та на початку дня. Насильство почало зростати приблизно на заході сонця (тобто під час або після вечірні) з піком пізно ввечері (під час або після комендантської години) з дещо меншою кількістю випадків пізніше вночі. Неділя була днем з найбільшою кількістю вбивств, різко зросла кількість випадків під час комендантської години. Неділя була днем відпочинку, сповненим відвідуванням церкви вранці та випивкою, спортом та бійками вдень та ввечері [4, с. 393, сх.1]. Визначені вбивчі кластери для кожного з міст [4, с. 394, сх. 2, с. 395, сх. 3, с. 396, сх. 4].

Розслідування коронерів забезпечили надійну основу для дослідження просторових закономірностей середньовічних подій убивств. Хоча всі три міста були дуже малими за сучасними стандартами, а дані розподілені протягом кількох десятиліть, картографування злочинності дозволило зробити наступні висновки: 1) вбивства зосереджуються на кількох вуличних ділянках, які зазвичай не перевищують 200–300 м; 2) вбивства скупчувалися вздовж основних шляхів та перехресть, велика кількість в місцях де збиралося багато людей (як і в сучасних містах), майстернях, ринках, тавернах та церквах; 3) неблагополуччя окремих районів не було пов'язане з концентрацією вбивств (на відміну від сучасного стану речей). Просторовий аналіз вбивчої злочинності переважно на англійському серійному матеріалі (розслідуваннях коронерів) виявив, що 1) основний обсяг убивств у середньовічних містах визначався переважно конфліктами між чоловіками, 2) вбивства були спричинені сутичками, образами або груповою напруженістю, часто відбувалися у громадському просторі; 3) вбивства відповідали ритмам повсякденного життя та найчастіше траплялися вечорами та у вихідні. Злочинні простори є місцями напружень, що стимулювали кримінальні можливості та створювали «вбивчий» ситуаційний контекст (конфлікти між містянами або глибоко вкорінені цикли помсти). відсутність просторової концентрації вбивств в неблагополучних районах: міська злочинність є не лише функцією соціальної неблагополуччя, але й наслідком того, як простір використовується, контролюється та оскаржується. хитка межа між законним застосуванням сили та неправомірним, егоїстичним насильством.

У багатьох аспектах соціально-часово-просторові моделі середньовічних убивств повторюють моделі, що також зустрічаються в сучасних містах. Вони зосереджені у вихідні та вночі, організовані навколо рутинних заходів, пов'язаних з дозвіллям, і відбуваються в контекстах, схильних до

тертя та конфліктів. Якщо дуже високі показники вбивств у середньовіччі виключити з рівняння, ранньомодерна епоха постає в іншому світлі, особливо якщо врахувати нові оцінки чисельності населення за XVI та початок XVII століть та зумовлені ними нижчі показники вбивств для Сассексу, Суррея та Ессекса. Тоді спад вбивчої злочинності у ранньомодерний період вже не здається таким глибоким [14, с. 48–52]. Графства південно-східної Англії (Кент, Суррей та Сассекс), можливо, зазнали зниження рівня смертельного насильства протягом XVIII століття. Дані з Ланкаширу демонструють протилежну тенденцію: зростання рівня вбивств.

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки: 1) вбивство залишається надійним показником для вимірювання міжособистісного насильства, який характеризує історичну еволюцію злочинності; 2) основний обсяг убивств в англійських середньовічних містах відбувався переважно через конфлікти між чоловіками; 3) вбивства були спричинені сутичками, образами, глибоко вкоріненими циклами помсти або груповою напруженістю та відбувалися переважно у громадському просторі; 4) злочинні простори були місцями напружень, що створювали «вбивчий» ситуаційний контекст; 5) вбивства відповідали ритмам повсякденного життя та найчастіше траплялися вечорами та у вихідні; 6) на відміну від сьогодення відсутня просторова концентрації вбивств в неблагополучних районах; 7) у багатьох аспектах соціально-часово-просторові моделі середньовічних убивств повторюють моделі, що також зустрічаються в сучасних містах. Усталена тенденція визнання загального, довгострокового зниження рівня смертельного насильства з кінця середньовіччя не знаходить однозначного підтвердження та потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Durrant R. Sociocultural Theories of Violence. *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science* /eds. T. Shackelford, V. Weekes-Shackelford. Springer, 2018. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-16999-6_1822-1.
2. Eisner M., Nivette A. How to Reduce the Global Homicide Rate to 2 per 100,000 by 2060. *The Future of Criminology* / eds. R. Loeber, B.C. Welsh. New York: Oxford University Press, 2012. P. 219–228. DOI: https://doi.org/ 10.1093/acprof:oso/9780199917938.003.0028.
3. Svingen E. Evolutionary criminology and the future of theory. *Papers from the British Criminology Conference*. 2024. Vol. 23, P. 6–21. URL: https:// www.britsoccrim.org/wp-content/uploads/2025/01/BSC-Online-Journal2024-1.pdf.
4. Eisner M., Brown S.E., Eisner N., Schmid Eisner R. Spatial dynamics of homicide in medieval English cities: the Medieval Murder Map project. *Criminal Law Forum*. 2025. Vol. 36. P. 381–418. DOI: https://doi.org/ 10.1007/s10609-025-09512-7.
5. Gauvard C. Condamner la violence dans la royaume de France XIIIe-XVe siècle. *Criminalidad y justicia penal en la Edad Media* / eds. I. Bazán Díaz, Ó. López Gómez, R.J. González Zalacain. Madrid: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2025. P. 19–45.
6. Bazán Díaz I. El modelo de criminalidad medieval y su modernización. Límites interpretativos y metodológicos. *Cuadernos del CEMYR*. 2019. Vol. 27. P. 11–54. DOI: https://doi.org/10.25145/j.cemyr.2019.27.01.
7. Segura Urra F. Raíces historiográficas y actualidad de la historia de la justicia y el crimen en la Baja Edad Media. *Anuario de Historia del Derecho Español*. 2003. Vol. 73. P. 571–674. URL https://revistas.mjusticia.gob.es/index. php/AHDE/article/view/4389.
8. Segura Urra F. Historia de la delincuencia en la España medieval (1998-2008). *Medievalismo*. 2008. Vol. 18. P. 273–338. URL: https://revistas.um.es/ medievalismo/article/view/91691/88341.
9. Rose C. Homicide in Early Modern Bologna: A Prepositional Cartography. *Urban History*. 2024. Vol. 51 (3). P. 480–499. DOI: https://doi.org/10.1017/ S0963926823000093.
10. Medieval Murder Maps. URL: http://www.medievalmurdermap.co.uk.
11. Tonry M. Why Crime Rates are Falling throughout the Western World. *Crime and Justice*. 2014. Vol. 43 (1). P. 1–63. URL: https://scholarship.law.umn.edu/ faculty_articles/511/.
12. Eisner M. Long-tern historical trends in violent crime. *Crime and Justice. A Review of Research*. 2003. Vol. 30. P. 83–142. DOI: https://doi.org/10.1086/ 652229.
13. Eisner M. From Swords to Words: Does Macro-Level Change in Self-Control Predict Long-Term Variation in Levels of Homicide? *Crime and Justice*. 2014. Vol. 43. P. 65–134. DOI: https://doi.org/10.1086/677662.
14. Seebröker B. Lethal Violence in Decline? *Crime, Histoire & Sociétés*. 2021. Vol. 25. no. 22. P. 33–57. DOI: https://doi.org/10.4000/chs.3050.
15. Schwerhoff G., Seebröker B., Kästner A., Voigt W. Hard Numbers? The Long-term Decline in Violence Reassessed. Empirical Objections and Fresh Perspectives. *Continuity and Change*. 2021. Vol. 36 (1). P. 1–32. DOI: https://doi.org/10.1017/S0268416021000230.

16. Санжаров В.А, Бак В.І., Санжарова Г.Ф. Смертний вирок у середньовічній судовій практиці: Західна Європа. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4. С. 134–140. DOI: https://doi.org/ 10.24144/2788-6018.2025.04.1.21.
17. Санжаров В.А., Мацелик М.О., Санжарова Г.Ф. Злочини і «кримінальні» провадження проти прелатів в церковному судочинстві XII–XIV століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 51–55. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/9.
18. Санжаров В.А., Мацелик М.О., Санжарова Г.Ф. Інквізиційне розслідування в середньовічній судовій процедурі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 37–40. DOI: https://doi.org/10.32782/ 2524-0374/2024-10/6.
19. Carroll S. Violence, Civil Society and European Civilisation. *The Cambridge World History of Violence* / eds. R. Antony, S. Carroll, C. Pennock Dodds. Cambridge/New York: Cambridge University Press, 2020. Vol. III: 1500–1800. P. 660–678.
20. Spierenburg P. Violence and the Civilizing Process: Does It Work? *Crime, Histoire & Sociétés*. 2001. Vol. 5 (2). P. 87–105. URL: http://journals. openedition.org/chs/740.
21. Spierenburg P. Men Fighting Men. Europe from a Global Perspective *The Cambridge World History of Violence* / eds. R. Antony, S. Carroll, C. Pennock Dodds. Cambridge/New York: Cambridge University Press, 2020. Vol. III: 1500–1800. P. 292–310.
22. Kamali E.P. Finding Facts in Medieval English Law. *The Journal of Legal Analysis*. 2023. Vol. 15 (1). P. 158–182. DOI: https://doi.org/10.1093/jla/laad 009.

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.05.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації: 31.05.2026

© Санжарова Г.Ф., Мацелик М.О., Санжаров В.А., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0